

Janko ŽAGAR, *Djelovanje po načelima. Tomistička perspektiva u donošenju moralnih odluka*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove – Kršćanska sadašnjost, 2020, 328 str.

Bernard Hostić

bhostic@gmail.com

Knjiga je objavljena 2020. u izdanju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu i Kršćanske sadašnjosti, kao prva knjiga novopokrenute biblioteke *Studia Thomistica* Instituta sv. Tome Akvinskoga u Zagrebu. Prijevod s engleskog jezika potpisuje profesorica filozofije Marina Novina, dok su recenzenti i redaktori teksta Anto Gavrić, također profesor filozofije i Tonči Matulić, profesor moralne teologije. Ishodište djela je moralna misao Tome Akvinskoga kako ju je interpretirao Janko Žagar (1921-2013), dominikanski svećenik, profesor moralne teologije i dekan Dominikanske škole filozofije i teologije u Berkeleyu (Kalifornija). Drugim riječima, polazište proučavanja je konkretan moralni život čovjeka sagledan kroz prizmu njegova iskustva u onom *biti* čovjekom – što uključuje njegovu božanstvenost i transcendentnost, a s druge strane i kontingentnost, odnosno nužnost bivstvovanja u ovom svijetu *načinom koji nam je dan*. Autor ne želi stvoriti suhoparan prikaz legalističko-nominalističkog obzorja, već aktualizirati njegovu misao, uzimajući u obzir stvarnosti koje oblikuju ljudsku narav i okolinu te mišljenja autora 20. st. koji su se bavili povezanim temama, posebno iz područja morala, etike i psihologije. Knjiga obuhvaća 328 stranica, podijeljenih u pet dijelova: *Smisao ljudskog života, Uvjeti odgovornosti, Moralno dobro i zlo, Emocije, Moralni odgoj*.

Početak knjige polazi od činjenice, odnosno fenomena, motivacije i traganja za srećom, kao najočitijeg ljudskog iskustva povezanog s čovjekovom naravi i moralnim djelovanjem. Motivacija nije samo neka psihološka manifestacija ili objektivizirani, društveni konsenzus, već stvarnost koja svoje uporište ima u Svetom pismu. Drugim riječima, naravni zakon i zakon Objave nisu samo djelomice povezani, već su u suglasju i motiviraju na određeno djelovanje. Kada tako artikuliramo doživljaj osobnog iskustva (motivacija kao naravna čežnja za *nečim* ili *Nekim*), počinjemo govoriti o *svrsi*. Svrhe za kojima čežnemo u ovom svijetu možemo podijeliti na sekundarne i primarne, koje u pozadini imaju *konačnu svrhu*, »ugrađeni« *telos*. Kada se ostvari ta svrha, događa se *sreća*, temelj-

na čovjekova težnja – svatko želi biti *sretan*. Akvinac uvodi razlikovanja pojma »sreća« na tri razine. Prvo razlikovanje dijeli sreću na naravnu i nadnaravnu, drugo na subjektivnu i objektivnu, a treće (prema »pravilnom odabiru«, koji nije grijeh) na istinsku i lažnu. Samo Bog može biti čovjekova objektivna sreća te se, subjektivno, takva sreća mora uključivati čovjekovo najviše i specifično ljudsko djelovanje. Akvinac tu konačnu sreću povezuje s *blaženim gledanjem*, koje je povezano s temeljnom težnjom ljudske osobe, koja u počiva na čovjekovoj »božanstvenosti«, odnosno stvorenosti od-Boga. Ljudi počesto nisu svjesni te temeljne težnje (mnogi ljudi današnjice i poriču Božje postojanje). No, ovdje se ne govori o izravnoj težnji gledanju Božje biti, već tome da čovjek teži za apsolutnom ljubavi, koja je, prema Evanđelju, jedino Bog. Predokus te sreće može se iskusiti u sadašnjem životu: u kontemplaciji, ljubavi i prakticiranju kreposti. No njezina punina pridržana je životu poslije smrti, u kraljevstvu nebeskom, koji je pak moguć jedino darom nadnaravne milosti Božje. Naravno, u ovozemaljskom životu možemo i trebamo postići nesavršenu sreću (npr. zdravlje, životno blagostanje, dobar društveni život), no takva sreća, iako dostižna bez nadnaravnog reda milosti, biva ograničenom, nesavršenom i nestalnom.

U sljedećem dijelu, Žagar nas upućuje u Tomino poimanje ljudskih čina pod vidikom njihovih glavnih razlikovanja, odnosno čimbenika. Kreće od temeljnog etičko-moralnog razlikovanja na *actus humanus* (»ljudski čin«, proizlazi iz volje sa sviješću o svrsi) i *actus hominis* (»čin čovjeka«, koji obuhvaća biološki, nekontrolirani aspekt čovjekova djelovanja, kao što su refleksi i osjetilne reakcije npr. boli, užitka). Ljudski čini moraju se razmatrati pod dvostrukim vidikom: njihove psihološke strukture i njihove moralne vrijednosti. Velik naglasak Toma, a time i Žagar, stavljaju na *volju* – ona je pokretačka ili izvršna moć osobe, ona sebe i druge moći pokreće na djelovanje. Samu pak volju pokreće neki razlog, koji je zapravo neko *dobro* ili *svrha*, o kojoj je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Na čovjekovo djelovanje mogu utjecati i *moralne zapreke*, koje utječu na slobodu, ali i odgovornost za učinjen čin. Kao glavne moralne zapreke navode se: nasilje, strah, strast (požuda), neznanje, navika te patološka mentalna ili fizička stanja. Također, *okolnosti* su bitan dio ustrojstva ljudskog čina – to su uvjeti i činjenice koji okružuju ili smještaju ljudski čin u vrijeme i prostor (npr. je li djelatni subjekt odrasla osoba ili dijete) te zajedno s objektom i motivom određuju moralnost čina. Žagar upućuje i na ostale konstitutivne dijelove čina navedene u Tominoj *Sumi teologije: objekt* (ono čemu naše htijenje stremi), *sredstva* (način na koji dolazim do objekta htijenja) i *pokretalo volje* (Bog volju pokreće i u činu određenja i izvršenja, ali time ne dokida autonomiju i slobodu pojedinca).

U trećem dijelu, autor razmatra problematiku moralnog dobra i moralnog zla. Prema Tomi, razlika između moralnog dobra i moralnog zla ne izvodi se iz fizičke naravi čina (»izvanjske objektivnosti«), već iz njegova odnosa s razumom – *dobro je ono što je usklađeno s razumom, a loše (zlo) ono što je u suprotnosti s*

razumom. Razum je neposredna (no, ne i konačna) norma ljudskog djelovanja, ali da bi služio toj »svrsi«, mora biti ispravno formiran (u skladu s Božjim zakonom). Toma se više zauzima za osobu kao cjelinu i naravni zakon (anticipacija personalizma), nego za legalizam (nametanje zakona, odnosno pukih pravila). No, uz osobu kao cjelinu vezana je i okolina te okolnosti u kojima ta ista osoba živi i djeluje. Žagar ovdje upućuje na *situacijsku etiku*, koja ima dva određenja – tradicionalno (okolnosti su jedno od triju moralnih određenja, ali ne i najvažnije) i suvremeno (okolnosti ili situacija jedini je normativni čimbenik svakog ljudskog čina). Analiza moralnog dobra i zla zaključuje se raspravom o savjesti, koju autor smatra jezgrom moralne odluke. U Akvinčevim djelima riječ »savjest« jest rijetka, no njezino značenje (koncept) prisutno je u svim sferama njegova morala. *Savjest* jest primjena znanja o moralu (tj. razuma) na neko djelovanje. U toj ulozi, savjest je neposredna norma moralnosti – ona nas upućuje što učiniti, a što ne. Naravno, ona jest prva, ali ne i najviša norma moralnosti (podređena je vječnom zakonu i objektivnoj istini), zaključuje autor.

Četvrti dio govori nam o *emocijama* kao prirodnom fenomenu koji je dio osobnosti te kao takav neizostavan dio svakog moralnog djelovanja. Moralnost emocija možemo razmatrati pod dva vidika. Prvi je razmatranje na koji se način emocije pojavljuju u pojedinačnim, subjektivnim razinama ljudskog djelovanja u odnosu na razum (npr. kada osoba djeluje iz straha), a drugi jest vrednovanje utjecaja emocija na razum i volju (tj. vrijednost emocionalnosti kao jedinstvenog i neizostavnog dijela morala). Emocije su poticaj za djelovanje, a Toma zastupa svojevrsnu odmjerенost - niti beskrajno prepuštanje emocijama, niti njihovo potiskivanje i zanemarivanje. Autor se posebno osvrće na emocije ljubavi, užitka i boli, koje smatra psihološko i moralno važnijim u ljudskom životu, i s njegove biološke strane, ali i s obzirom na njegovu transcendentnu svrhu.

U završnom dijelu, autor se osvrće na važnost predisponiranosti subjekta za neki moralni čin. Za sklonosti Akvinac koristi pojam *habitus*, a definira ga kao *ono s čim netko djeluje kada hoće*. Možemo govoriti o sklonostima koje tvore *moć bića* i tada ne možemo govoriti o njihovom rastu ili propadanju (ne postoji kvalitativna gradacija u tome je li netko više čovjek ili nije). S druge strane, postoje sklonosti koje ne tvore bit te mogu rasti i degradirati (npr. čovjek može biti više ili manje zdrav). *Habitus* je sklonost i predisponiranost, ali se događa *u slobodi* (nije neka automatizirana navika). Autor zaključuje da Akvinčeva rasprava o sklonostima ima mjesto među glavnim strujama suvremene psihologije. Sklonosti koje ljudsku osobu čine dobrom nazivaju se *krepostima* i dijelimo ih u tri kategorije koje su u stalnoj interakciji: *umne, moralne (stožerne)* i *teologalne kreposti*. Akvinac smatra da su kreposti, čak i one naravne, ulivene od Boga. Autor napominje da se u raspravi o krepostima događa prijelaz s naravnog i racionalnog prema više duhovnom temelju morala. U nastavku, autor jedno kraće poglavlje posvećuje i *darovima Duha Svetog*, za koje smatra da su sklonosti i kvalitete formiranja karaktera.

Na kraju, valja zaključiti da Žagar ovim djelom daje zaokružen pregled za daljnje razmatranje moralne teologije Tome Akvinskog. Dakako, nije riječ samo o općem prikazu, već i o razrađenim mislima, kojima je često pridodan neki primjer iz konkretnog življenja. Usudio bih se reći da je riječ o djelu koje uistinu, kako je i sam Žagar u predgovoru napomenuo, može biti okosnicom nekog kolegija moralne teologije. Institut svetog Tome Akvinskog, čiji su članovi sudjelovali u prijevodu i uredili Žagarove riječi, izdavanjem ove knjige uvelike je doprinio hrvatskoj filozofsko-teološkoj baštini i dao poticaj daljnjem razmatranju djela i misli Janka Žagara.